

НАСЛІДКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕРШОГО ЕТАПУ РЕФОРМУВАННЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

THE CONSEQUENCES OF THE FIRST STAGE OF REFORMING UKRAINE'S BANKING SECTOR

У статті розглядаються наслідки реформування банківської системи України на сучасному етапі. Здійснено аналіз задекларованих цілей та проміжних результатів реформ на основі оцінки динаміки поточних показників розвитку банків України упродовж 2015-2016 років. Зроблено висновок, що досягнутий за наслідками першого етапу реформування рівень концентрації державного та іноземного капіталу у банківському секторі перевищив допустимі межі індикаторів фінансової безпеки країни. Запропоновано заходи щодо підвищення ефективності кінцевих результатів реформування банківського сектору.

The results of reforming the ukrainian banking system have considered in the article. The purpose of the article is the intent to consider the discrepancy between the declared objectives of the banking system developmant and the actual indicators of the current situation. Changes in the structure of the banking system was analyzed based on the assessment of dynamics of bank's current indicators in Ukraine during 2015-2016 years. The negative consequences of intensive crowding out private banks with ukrainian capital and the monopolization of the national banking system by state and foreign banking institutions have been identified in the article. These trends have created systemic risks not only in the banking system, but led to significant negative macroeconomic consequences for the whole economy. It is proved, that the share of foreign capital in charter capital of banks in Ukraine has reached a critical limit, which creates risks for the stability of the banking system. The level of concentration of the five largest banks in the total assets of the banking system has created a threat to financial and economic security. Therefore the structural changes in the national banking system caused by the first step in reforming have brought heavy macroeconomic risks. This happened because the process of «cleaning banks» was considerably long and opaque. As a result, the credibility of the policy of the regulator and banks has plummeted. This is contrary to the original purpose of reforms and needs to change orientation of monetary and banking regulation. At the heart of banking supervision should be quality relative indicators of functioning of banks, rather than the absolute size of capital requirements for banks.

Also the requirements for minimum capital and procedure for the capitalization of banks need to reduce. This would stop the artificial removal of small stable domestic banks from the market and prevent further accumulation of systemic risks for the economy and national security.

**Ірина
Соколовська**
к.е.н., доцент,
Київський
національний
торговельно-
економічний
університет

**Iryna
Sokolovska**
PhD, Associate
Professor of the
department of
economic theory
and competition
policy
Kyiv National
University of
Trade and
Economics

БАНКІВСЬКІ ОПЕРАЦІЇ

Ключові слова: банківська система, етапи реформування, приватні банки, іноземний капітал, державні банки, фінансова безпека

Keywords: banking system, stages of reform, private banks, foreign capital, state banks, financial security.

Постановка проблеми. Упродовж останніх років банківська система країни перебуває під впливом численних зовнішніх та внутрішніх шоків. Не оговтавшись до кінця від впливу світової фінансової кризи 2008 року, фінансові установи зазнали нових потрясінь внаслідок суспільно-політичної нестабільності, що призвело до втрати активів на анексованих територіях та у зоні воєнних дій, подальшої девальвації національної грошової одиниці, зубожіння населення, банкрутства підприємств та стрімкого зростання проблемної заборгованості у банківському секторі. Одночасно з цим Національний банк України приступив до реалізації низки радикальних заходів на фінансовому ринку, посиливши його розбалансованість та кризу недовіри. Така ситуація вимагає теоретичного переосмислення стратегічних орієнтирів реформування банківського сектору, їх практичного коригування для мінімізації подальших втрат всіх суб'єктів економіки. Саме тому важливо усвідомити ризики та довгострокові наслідки поточної політики з метою невідкладної корекції визначених цільових орієнтирів. Це зробить реальними перспективи їх досягнення та підвищить ефективність реформування банківської сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі пошуку шляхів підвищення ефективності функціонування національної банківської системи присвячено праці українських вчених С. Буковинського, О. Барановського, Г. Бортнікова, В. Гейця, А. Дробязка, О. Любіча, В. Міщенко, Т. Унковської та інших. У дослідженнях українських економістів неодноразово ставилось питання розробки стратегічних напрямків розвитку банківської системи для вибору засобів державного регулювання фінансового ринку на етапі посткризових перетворень. Так, на думку дослідників Г. Бортнікова та О. Любіча, умови системної кризи

вимагають посилення державного регулювання банківської системи, невідкладного прийняття стратегічного плану НБУ на 3-5 років щодо розбудови банківського сектору в Україні [1, 30]. Таку ж думку поділяють С. Буковинський та Т. Унковська, зазначаючи про необхідність цілісної середньострокової Стратегії монетарної політики як основи для визначення щорічних завдань, що закріплюються в Основних засадах грошово-кредитної політики [2, 6]. Особлива увага дослідників приділяється структурним орієнтирам розвитку банківського сектору, який зміг би протистояти існуючим внутрішнім та зовнішнім шокам. На думку академіка В.М. Гейця, результатом реструктуризації банківської системи повинно стати конкурентне банківське середовище, в якому банківський капітал у рівних частках контролюється державою, приватним бізнесом та іноземним капіталом [3, 16]. Разом з тим, не зважаючи на значний інтерес до дослідження проблем реформування банківського сектору у науковому середовищі протягом останнього часу, потребують оцінки результати реалізації прийнятих на державному рівні програмних документів.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є аналіз суперечностей між задекларованими на національному рівні цілями розвитку банківської системи та фактичними показниками її сучасного розвитку, що дозволить сформулювати практичні пропозиції для мінімізації подальших втрат суб'єктів фінансового ринку.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні основним документом, покладеним в основу стратегічних орієнтирів Національного банку України щодо реформування банківської системи є затверджена постановою Правління НБУ від 18.06.2015 № 391 «Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020

року» [4]. У даному документі у якості основної мети реформ фінансового сектору визначено «створення фінансової системи, що здатна забезпечувати сталий економічний розвиток за рахунок ефективного перерозподілу фінансових ресурсів в економіці на основі розбудови повноцінного ринкового конкурентоспроможного середовища згідно зі стандартами ЄС». Зазначається, що це дозволить у майбутньому створити умови для залучення інвестиційних ресурсів та інтегруватися у європейський фінансовий простір, зберігши внутрішню цілісність фінансового ринку України. Для реалізації даних цілей передбачено три етапи: очищення фінансового сектору, переважання та створення передумов для довгострокового сталого розвитку. Згідно до задекларованих намірів результатом першого етапу очищення банківської системи, який фактично тривав протягом 2014 – 2016 р.р., повинно було стати вирішення проблем минулого, виведення із ринку недобросовісних гравців та розкриття інформації про кінцевих власників. Другий етап має на меті забезпечення прозорості та рівноправності у відносинах власників, менеджерів та клієнтів банків, а також підвищення капіталізації учасників фінансового сектору, посилення захисту прав позичальників, кредиторів та інвесторів на тлі скасування запроваджених під час кризи адміністративних обмежень. І насамкінець третій етап повинен створити передумови для довгострокового сталого розвитку фінансового сектору

шляхом забезпечення його стійкості та надійності згідно до рекомендацій Базельського комітету нагляду [4].

З метою оцінки ефективності отриманих результатів проаналізуємо наслідки реформаторських зусиль першого етапу та порівняємо їх із задекларованими програмними орієнтирами. Слід зазначити, що процес очищення банківської системи вийшов за визначений Програмою часовий проміжок. Не зважаючи на те, що керівництво НБУ неодноразово проголошувало про його завершення (зокрема, наприкінці 2015 р.), процес виведення банків не припинився до 2017 р., що призвело до суттєвих структурних зрушень та масштабних наслідків. Це кардинально змінило розподіл банківських установ між різними групами банків за класифікацією НБУ.

Як свідчать наведені дані табл. 1, загальна кількість банків скоротилась з початку 2014 року на 87 установ або майже на половину (48,3 %). При цьому дане скорочення відбувалось за рахунок зменшення українських приватних банків. Як наслідок, їх кількість за розглядуваний період скоротилась майже на 60 %, а темп скорочення частки склав майже 20 %. Одночасно прискореними темпами збільшилися частки державних та іноземних банків у загальній кількості платоспроможних установ (67 і 94 % відповідно у період з січня 2014 р. по лютий 2017 р.р.).

Серед причин стрімкого скорочення банків слід, в першу чергу, назвати запровадження в складних умовах кризи посиленних вимог до абсолютних

Таблиця 1

Структурні зміни першого етапу реформування банківської системи

Назва показника	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017	01.02.2017
Кількість платоспроможних банків (од.), у т.ч.:	180	147	117	96	93
– державних	7	7	7	6	6
– іноземних	25	25	25	25	25
– приватних	148	115	85	65	62
Частка у загальній кількості платоспроможних банків (%):					
– державних банків	3,9	4,8	6,0	6,3	6,5
– іноземних банків	13,9	17,0	21,4	26,0	26,9
– приватних банків	82,2	78,2	72,6	67,7	66,7

Складено та розраховано автором за [5].

розмірів капіталу, які перевищують норми європейських країн. Зокрема, на початку 2016 р. НБУ неочікувано змінив установлений раніше графік докапіталізації, зобов'язавши банки збільшити мінімальний капітал до рівня 300 млн. грн. до 11.01.2017 р., тобто на 3 роки раніше (замість попереднього терміну до 11.07.2020 р.). У цей час експерти банківського ринку пропонували внести зміни до ч.1 ст. 31 Закону України «Про банки і банківську діяльність», визначивши розмір мінімального капіталу універсального банку на рівні 150 млн. грн. (еквівалент близько 5 млн. євро) та встановити підвищені вимоги (на рівні 500 млн. грн.) до розміру статутного капіталу спеціалізованих іпотечних банків, що відповідало б Європейським директивам [6,66].

Реальні масштаби структурних зрушень в національній банківській системі дозволяє оцінити аналіз якісних показників діяльності окремих груп банківських установ. Аналіз наведених у табл. 2 даних свідчить, що при зростанні за останні три роки активів всієї банківської системи (на 328 млрд. грн. або на 23 %) відбулися суттєві зміни в межах часток окремих груп банківських установ. Зокрема,

майже втричі зросла частка активів державних банків (із 19 до 54 %), на 35 % підвищилась питома вага активів іноземних банків і одночасно у 5 разів скоротилась частка активів приватних українських банків (із 55 до 11 %). Слід зазначити, що досягнутий рівень концентрації активів у банках державної форми власності суттєво перевищує показники різних країн. Зокрема, у середньому частка держави у банківському секторі розвинених країн до кризи становила 6,5%, підвищившись до 8% протягом 2009 р., а у країнах, що розвиваються, даний показник становив 22% (станом на 2009 р.). В окремих країнах (Великобританія, Ірландія) частка держави під час кризи зросла до 20%, проте у подальшому відбувалось її зниження [7, с. 5]

Такі ж тенденції можна прослідкувати, проаналізувавши зміни у структурі зобов'язань різних груп банків. Як бачимо із наведених даних, при незначному (на 4,3 %) зростанні загального обсягу зобов'язань всіх банків протягом 2014-2016 р.р., частка зобов'язань приватних банків з українським капіталом скоротилась втричі (із 39 до 13 %), а державних та іноземних зросла, відповідно, на 54,3 та 26,9 %. При цьому частка депози-

Таблиця 2

Динаміка активів банків у розрізі окремих груп

Назва показника	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017
Активи банків (млрд. грн.), у т.ч.:	1408	1477	1571	1736
– державних	267	356	464	935
– іноземних	366	460	591	604
– приватних	775	661	516	197
Частка у загальній сумі активів платоспроможних банків (%):				
– державних банків	19	24	30	54
– іноземних банків	26	31	37	35
– приватних банків	55	45	33	11
Зобов'язання банків (млрд. грн.), у т.ч.:	1085	1129	1151	1132
– державних	378	425	576	607
– іноземних	281	357	406	376
– приватних	426	347	169	149
Частка у загальній сумі зобов'язань платоспроможних банків (%):				
– державних банків	35	37	50	54
– іноземних банків	26	32	35	33
– приватних банків	39	31	15	13

Складено та розраховано автором за [5].

тів фізичних осіб, сконцентрована у державних банках, наблизилась на початок поточного року до 60 %, збільшившись протягом 2014-2016 р.р. у 4,5 рази. Слід також зазначити, що за індексом Херфіндаля-Хіршмана рівень концентрації банківської системи за депозитами фізичних осіб із кінця 2013 р. майже подвоївся, досягнувши значення 1581 на початок 2017 р.

Проаналізовані зміни свідчать про інтенсивне витіснення приватних банків з українським капіталом та фактичну монополізацію національної банківської системи державними та іноземними банківськими установами. На нашу думку, такі результати проведених реформ не відповідають задекларованим програмним цілям щодо розбудови конкурентного середовища на фінансовому ринку. Це створює системні ризики не лише у банківській системі, а й обумовлює значні негативні макроекономічні наслідки для всієї економіки. Зокрема, до негативних наслідків першого етапу реформування банківського сектору можна віднести: посилення недовіри до банківської системи через суттєві втрати коштів фізичних та юридичних осіб, погіршення якості та зниження доступності фінансових послуг через монополізацію ринку та руйнацію банківської інфраструктури, різке скорочення робочих місць, створення суттєвого навантаження на державні фінанси для компенсації коштів вкладникам неплатоспроможних банків, позбавлення економіки кредитних ресурсів та зростання загрози економічній безпеці держави внаслідок збільшення частки іноземного капіталу (у т.ч. російського) у національній банківській системі. Слід звернути увагу, що в Україні частка іноземного капіталу у статутному капіталі банківської системи практично досягнула критичної межі, встановленої у рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України на рівні 60 %. При цьому вважається, що перевищення даним показником значення 40 % є небезпечним для стабільності банківської системи [8]. Додаткову небезпеку фінансово-економічній безпеці країни створює

той факт, що у структурі іноземного капіталу найбільшу частку (понад 30 %) складає державний капітал російського походження.

Крім цього, серед офіційно затверджених індикаторів фінансової безпеки країни, вважається небезпечним перевищення 50 % частки п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, а критичним значенням для даного показника є 60 %. Аналіз поданої до НБУ фінансової звітності банків України дозволяє розрахувати, що частка топ-п'ятірки банків за активами вже склала 56,3 % на 01.01.2017 р. [9]. Це практично наблизило даний показник до критичної межі та свідчить про досягнення фінансово небезпечного рівня концентрації у банківській системі України.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз структурних зрушень у національній банківській системі, обумовлених першим етапом її реформування, дає змогу стверджувати про значні ризики та макроекономічні втрати. Це сталося внаслідок затягування та непрозорість т. з. процесу очищення банківської системи, що призвело втрати довіри як до політики регулятора, так і до банківських установ. Досягнута внаслідок витіснення з ринку українських приватних банків значна концентрація державного та іноземного капіталу у банківському секторі вийшла за межі допустимих індикаторів фінансової безпеки країни. Це суттєво погіршило конкурентне середовище на фінансовому ринку, суперечить початковій меті здійснення реформ та потребує зміни орієнтирів монетарного і банківського регулювання. В основу банківського нагляду необхідно покласти не абсолютні, а якісні відносні показники функціонування банків, диференціювати вимоги до мінімального розміру статутного капіталу та відтермінувати проведення докапіталізації банків. Це дозволить припинити штучне усунення з ринку прозорих приватних банків з українським капіталом та стане на заваді подальшого накопичення системних ризиків для національної безпеки країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ

ДЖЕРЕЛ

1. Бортніков Г. П. Удосконалення процесу розробки стратегії розвитку банківського сектору України [Текст] / Г. П. Бортніков, О. О. Любич // Фінанси України. - 2016. - № 9. - с. 29-52.
2. Буковинський С.А., Унковська Т.Є., Джус М.О. До питання розробки монетарної стратегії подолання стагфляційної кризи [Текст] / С.А.Буковинський, Т.Є.Унковська, М.О. Джус // Економіка України. - 2015. - № 8. - с. 4-30.
3. Геєць В.М. Макроекономічна оцінка грошово-кредитної та валютно-курсової політики України до і під час фінансової кризи [Текст] / В.М. Геєць // Економіка України. - 2009. - № 2. - С. 5-23.
4. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року. Простанова Правління НБУ від 18.06.2015 № 391 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15>
5. Огляд банківського сектору. Випуск 2. Лютий 2017 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43633516>
6. Стратегія розвитку банківської системи 2016-2020: «Синергія розвитку банків та індустріалізації економіки». Комітет Верховної Ради України з питань фінансової політики і банківської діяльності. Київ, 2016 рік. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://media.wix.com/ugd/d7c82c_b5d773d773a243d1871588d48edcc817.pdf
7. Засади стратегічного реформування державного банківського сектору. Міністерство фінансів України. 2016 рік. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/SOB_strategy_01-15_11022016.pdf
8. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm
9. Показники фінансової звітності банків України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43633516>

REFERENCES

1. Bortnikov, G. P. and Liubich, O. O. (2016), «Improvement of elaboration process of development strategy of the Ukraine's banking sector», *Finansy Ukrainy*, no. 9, pp. 29-52.
2. Bukovynskiy, S.A., Unkovska, T.Ye. and Dzhus, M.O. (2015), «To the question of developing strategies to overcome stagflation crisis», *Ekonomika Ukrainy*, no. 8, pp. 4-30.
3. Heiets, V.M. (2009) *Macroeconomic assessment of monetary and exchange-rate policy in Ukraine before and during the financial crisis* », *Ekonomika Ukrainy*, no. 2, pp. 5-23.
4. *Laws of Ukraine (2015) The complex program of financial sector in Ukraine until 2020*. NBU Board Resolution, no. 391, 18.06.2015. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15>
5. The official site of the National Bank of Ukraine (2017) «Review of banking sector», no.2. Available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43633516>
6. *The strategy of the banking system 2016-2020 «Synergy development banks and industrialization of the economy»* Parliamentary Committee on finance policy and banking activity (2016). Available at: https://media.wix.com/ugd/d7c82c_b5d773d773a243d1871588d48edcc817.pdf
7. The official site of the Ministry of Finance of Ukraine (2016) «Fundamentals strategic reforming of public banking sector». Available at: http://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/SOB_strategy_01-15_11022016.pdf
8. *Methodical recommendations on the calculation of the level of economic security of Ukraine (2013, October, 29)*. Available at: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm
9. The official site of the National Bank of Ukraine (2017) «Indicators of of financial reporting banks in Ukraine». Available at: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43633516>